

Юрій Лукич Панейко – яскрава постать адміністративно-правової науки та освіти XIX – XX ст. та його малодосліджена спадщина

Yurii Lukych Paneiko – striking personality of administrative legal science and education of XIX – XX centuries and his scantily investigated heritage

Тетяна Коломоєць

Ключові слова:

адміністрація, адміністративне право, освіта, педагогічна діяльність, самоврядування, публічна служба, судочинство.

Key words:

administration, administrative law, education, educational work, self-government, public service, legal proceedings.

В умовах докорінного перегляду положень сучасної української адміністративно-правової науки, формування оновленого галузевого наукового базису нормотворчості та правозастосування все частіше вчені-адміністративісти зосереджують свою увагу на дослідженні маловідомої галузевої наукової спадщини XIX – XX ст., тих праць яскравих представників адміністративно-правової науки відповідного історичного періоду, які безпідставно протягом тривалого часу були забуті фаховою спільнотою, але вже на той час містили положення, які набувають актуальності та практичного значення в умовах сьогодення. Одним із яскравих представників так званої «забутої» когорти вчених-адміністративістів, наукова спадщина якого, як зазначається в сучасних наукових та навчальних правових джерелах, була «добре відомою в Європі, однак майже невідомою, забутою для українців»¹, є Юрій Лукич Панейко. Приємно, що 2016 рік в Україні став роком вшанування пам'яті цього видатного вченого-адміністративіста, педагога, організатора юридичної освіти, роком презентації його унікальної роботи, яка, на жаль, протягом тривалого часу була майже недоступна для ознайомлення. Були організовані та проведені ювілейні (з нагоди 130-річчя з дня народження Ю.Л. Панейка) науково-практичні заходи, зорієнтовані на поглиблене дослідження його наукового та освітнянського доробку, використання його в якості невід'ємного історичного складника оновленого правового наукового базису для сучасних вітчизняних державотворчих та правотворчих процесів. Неабиякий резонанс викликали Міжнародна науково-практична конференція «Історія вітчизняного та європейського адміністративного права й процесу» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, жовтень 2016 року), Міжнародна науково-практична конференція «Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування» (Львівський національний університет імені Івана Франка, листопад 2016 року), а також презентація репринтного видання роботи Ю.Л. Панейка «Наука адміністрації та адміністративного права», які фактично «відкрили його та його наукову, освітнянську спадщину для українського суспільства»², «повернули його ім'я, яке насправді є знаковим у світовому науковому просторі»³, «познайомили з унікальним особистісним виміром Ю.Л. Панейка, що демонструє нам його життєвий шлях, який йому вдалося пройти непростими дорогами й стати прикладом науковця, який успішно поєднав теорію з практикою публічного адміністрування; адміністратора, людини, яка ба-

¹ Тетерук С. Знаний в Європі й невідомий в Україні / С. Тетерук // Віче. – 2007. – № 11. – С. 4–7.

² Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

³ Мельник В. Вступне слово для учасників Міжнародної наукової конференції «Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування» (листопад 2016 року, Львів) / В. Мельник // Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування : українські та польські правознавці актуалізують науковий доробок Юрія Панейка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.lnu.edu.ua/en/news/category/ewents/page/181>.

гато зробила у сфері освіти та права»⁴. Дійсно життєвий і творчий шлях Юрія Лукича Панейка вражає. Він народився 3 квітня 1886 року в місті Золочеві (нині Львівська область) у багатодітній родині. Його батько, Лука Панейко, дрібний повітовий службовець, помер дуже рано, коли Юрію було лише 11 років. Мати – Кароліна Панейко (дівооче прізвище – Попп), яка походила з німецьких колоністів на Коломиївщині, вимушена була самотужки виховувати дітей.

Вищу освіту Юрій одержав у Львівському університеті, навчаючись на факультеті права та політичних наук, після закінчення якого в 1910 році вступив на службу до Галицького намісництва, а в подальшому – до Львівського та Краківського воєводств, де працював на різних посадах аж до 1926 року, фактично набувши практичних навичок та компетентностей, які дозволили йому сформувати чимало практично значущих положень щодо вдосконалення організаційної побудови публічного адміністрування, публічної служби, адміністративного розсуду тощо. Саме в цей період він усвідомлює роль і значення компаративно-правового аналізу для пошуку оптимальних моделей публічної служби, публічної адміністрації, що й обумовлює його поїздки за кордон: до Німеччини (1911 рік), Росії (1913 рік, вивчає матеріали з російського права та працює в Імператорській бібліотеці), Швейцарії (1924 рік), Франції (1926 рік). У 1926 році Ю.Л. Панейко габілітується на доцента кафедри адміністрації та адміністративного права Ягеллонського (Краківського) університету й із цього часу, як зазначається в більшості наявних джерел, його життя аж до кінця «було тісно пов'язане з університетською працею»⁵. У 1928 році його запрошують на кафедру адміністрації та адміністративного права Віленського (Вільнюського) університету спочатку як надзвичайного професора, а потім – як завідувача (аж до 1939 року). У період з 1931 до 1934 року його декілька разів обирають деканом факультету права й політичних (суспільних) наук, а в 1936 році – звичайним професором кафедри адміністрації й адміністративного права цього ж університету. У цей самий період (1934–1939 роки) Ю.Л. Панейка призначають членом Компетенційного трибуналу в Варшаві, який розглядав спори між державними адміністраціями та судами. Це призначення він отримав як результат визнання його авторитету «як відомого вже на той час адміністративіста»⁶, «одного з найвизначніших авторитетів адміністративного права в Європі»⁷.

Під час Другої світової війни Ю.Л. Панейко перебував у Кракові, Відні, а після її завершення опинився в Мюнхені, де з 1948 року й аж до кінця життя працював в Українському Вільному Університеті професором, ректором, проректором; у 1972 році був обраний «Почесним доктором». Помер Юрій Лукич Панейко на 87-му році життя 18 серпня 1973 року в Мюнхені, де й похований на цвинтарі Вальдфрідгоф.

Ю.Л. Панейка можна віднести до тієї групи вчених-адміністративістів, які ґрунтовно досліджували доволі широкий спектр питань адміністративного права. На жаль, той факт, що його наукова спадщина є малодослідженою в українському фаховому середовищі, зумовлює фрагментарність, а інколи й відсутність посилань на його фундаментальні наукові роботи в наявних навчальних галузевих правових джерелах.

Дійсно, аналіз енциклопедичних, довідкових правових джерел дозволяє знайти лише фрагментарні біографічні дані Ю.Л. Панейка та згадування його кількох робіт (присвячених насамперед питанням місцевого самоврядування)⁸. Щоправда, з початку XXI ст. з'являються деякі роботи (наприклад, П. Стецюка, Ю. Ключковського, С. Тетерука), автори яких намагаються, хоча й у загальному вигляді, подати аналіз деяких положень наукових робіт Панейка, звернувши увагу на те, що він свого часу поглиблено досліджував і питання адміністративного права, сформулював деякі положення, які є цілком прийнятними й для сучасної адміністративно-правової науки, нормотворення та правозастосування⁹. Це дозволяє не погодитися з тими, хто вважає, що його наукові роботи «істотно застаріли», і сучасний читач зможе знайти

⁴ Мельник В. Вступне слово для учасників Міжнародної наукової конференції «Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування» (листопад 2016 року, Львів) / В. Мельник // Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування : українські та польські правознавці актуалізують науковий доробок Юрія Панейка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.lnu.edu.ua/en/news/category/ewents/page/181>.

⁵ Стецюк П. Юрій Панейко (1886–1973) / П. Стецюк // Вибори та демократія. – 2005. – № 3 (5). – С. 50–53.

⁶ Стецюк П. Юрій Панейко (1886–1973) / П. Стецюк // Вибори та демократія. – 2005. – № 3 (5). – С. 50–53.

⁷ Панейко Юрій Лукич // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8%D1%87.

⁸ Андрусак Т. Панейко Юрій / Т. Андрусак // Мала енциклопедія етнодержавознавства / відп. ред. Ю. Римаренко. – К., 1996. – С. 873 ; Панейко Ю.Л. // В кн. : Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / редкол. : Ю. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2002. – Т. 4 : Н-П. – С. 418–419 ; Ключковський Ю. Передмова // В кн. : Панейко Юрій. Теоретичні основи самоврядування. – Львів : Літопис, 2002. – С. 5–11 ; Стецюк П. Слово про професора Панейка / П. Стецюк // Республіканець. – 1993. – № 4. – С. 16–17.

⁹ Стецюк П. Юрій Панейко (1886–1973) / П. Стецюк // Вибори та демократія. – 2005. – № 3 (5). – С. 50–53 ; Тетерук С. Вказ. праця.

в них дуже мало чогось для себе. Утім, навіть поява вищезазначених робіт, на жаль, не давала повного уявлення про зміст та значення наукової спадщини Ю.Л. Панейка для сучасної вітчизняної адміністративно-правової науки, хоча й зумовила інтерес фахової наукової спільноти до пошуку його наукових робіт, їх опрацювання. Наслідком стало деяке, хоча й не досить ґрунтовне, узагальнення результатів його роботи з питань публічної адміністрації, використання відповідного словосполучення («адміністрація публічна», «публічна адміністрація») для її позначення; розуміння цього визначення подається в роботах В. Колпакова «Адміністративно-деліктний правовий феномен», «Адміністративна відповідальність. Адміністративно-деліктне право»¹⁰, А. Школика «Порівняльне адміністративне право»¹¹, М. Гурковського «Реєстраційна діяльність публічної адміністрації: організаційно-правовий аспект»¹², Т. Коломоєць, В. Колпакова «Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України»¹³, А. Пухтецької «Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права»¹⁴, В. Тісногуз «Адміністративно-правове забезпечення децентралізації в управлінні справами на місцевому рівні» тощо. Певні посилання на положення робіт Ю.Л. Панейка з питань публічної служби містяться в виданні «Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України»¹⁵ та ін. Щоправда, більшість фундаментальних результатів дослідження спадщини Ю.Л. Панейка, присвячених численним інститутам адміністративного права, і до цього часу залишається поза увагою вітчизняних учених-адміністративістів, що й зумовлює згадування Панейка в когорті вчених-юристів, які насамперед досліджували проблематику місцевого самоврядування (наприклад, роботи Ю. Крестевої, Ю. Гладія, Л. Гулак, О. Скорохода, С. Тетерука, А. Лукашенко, П. Стецюка, Ю. Ключковського та ін.¹⁶). Насправді, як зазначає В. Бевзенко в післямові до репринтного видання роботи Ю.Л. Панейка «Наука адміністрації й адміністративне право. Загальна частина», праці професора Панейка є неоціненними для вітчизняної адміністративно-правової науки завдяки тій кількості питань та глибині їх досліджень, що не знижує їхню цінність з роками¹⁷. Його наукова спадщина, можливо, видається не дуже численною (проте це питання є досить спірним, беручи до уваги хоча б той бібліографічний список публікацій професора Юрія Панейка, який додано до вищезазначеного репринтного видання 2016 року¹⁸), але її особлива вартість полягає в вагомості порушених проблем і методах їх розв'язання¹⁹. Аналіз наявних джерел дозволяє з упевненістю стверджувати, що Ю.Л. Панейко досліджував не лише питання самоврядування, що також є досить важливим для вітчизняної правової науки, а й значну кількість інших важливих питань саме адміністративного права, сформулював цілу низку положень, які мають теоретичну цінність та практичне значення, в умовах сьогодення сприймаються більшістю вітчизняної адміністративно-правової спільноти та слугують науковим базисом для галузевого нормотворення та правозастосування. Зупинимося на деяких із них.

Наприклад, Ю.Л. Панейко досліджує предмет адміністративного права, зазначаючи, що «не можна обстоювати пропозицію, що адміністративне право є правом, яке нормує виключно правні стосунки

¹⁰ Колпаков В. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : [навч. посіб.] / В. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.

¹¹ Школик А. Порівняльне адміністративне право : [навч. посіб. для юридичних факультетів та факультетів міжнародних відносин] / А. Школик. – Львів : ЗУКЦ, 2007. – 308 с.

¹² Гурковський М. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації : організаційно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право ; адміністративний процес ; інформаційне право» / М. Гурковський. – Львів : Львів. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 16 с.

¹³ Коломоєць Т. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України» : [навч. лекція] / Т. Коломоєць, В. Колпаков. – К. : Ін Юре, 2014. – 240 с.

¹⁴ Пухтецька А. Європейські принципи адміністративного права та європейський адміністративний простір / А. Пухтецька. – К. : Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – 240 с.

¹⁵ Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В. Тимощука, А. Школика. – К. : Конус-Ю, 2007. – 735 с.

¹⁶ Лукашенко А. Особливості повноважень органів самоорганізації населення як спеціальної форми демократії в Україні / А. Лукашенко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 88–93 ; Крестева Ю. Інститут місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ю. Крестева ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2002. – 185 с. ; Скороход О. Правові засади самоврядування у містах з особливим статусом (на прикладі країн ЄС) / О. Скороход // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4. – С. 166–172.

¹⁷ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

¹⁸ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

¹⁹ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

між державою та підданими. Таке твердження є неправильним і спростовується дійсністю»²⁰. Одночасно науковець додає, що «метою адміністративного права є не реалізація претензій одиниці, а лише реалізація публічного інтересу відповідно до потреб держави. Це є нормування діяльності держави як єдиного публічно-правового предмета, без огляду на те, які правні стосунки може викликати така діяльність. Діяльність держави на теренах адміністрації не спонукає до заспокоєння індивідуальної волі одиниці, вона може йти поза й понад ці одиниці, вона завжди думає про цілість і збірність. Загальне добро є метою державної адміністрації без огляду на правні стосунки, котрі можуть існувати в конкретних випадках»²¹. Отже, порівняння цього положення з положеннями більшості сучасних вітчизняних наукових та навчальних галузевих фахових джерел, безпосередньо присвячених предмету сучасного адміністративного права, сутності останнього, дозволяє простежити їхню схожість як у частині використання певної термінології («публічний інтерес», «публічна адміністрація» тощо), так і в частині розуміння самого цього предмета. Досить цікавим є підхід Панейка до характеристики особливостей адміністративного права порівняно з іншими галузями права з акцентом на специфіку та широту сфери його регулюючого впливу, мобільність та поліструктурність («надзвичайну неосяжність та різномірність»)»²². Окрім того, показовим є його підхід до розуміння системи адміністративного права з її розподілом на «матеріальне», процедурне право («адміністративне поступування») й адміністративне судівництво («адміністративний процес»)»²³, що цілком узгоджується з розумінням системи сучасного адміністративного права, яке пропонують Р. Мельник, В. Бевзенко, І. Гриценко та ін.²⁴. Певна тотожність із сучасними науковими галузевими правовими джерелами також спостерігається в виокремленні складових елементів системи адміністративного права з умовним поділом її на загальне та особливе, а саме: карно-поліцейського права, права як частини карно-адміністративного права, а також санітарного, шкільного права та ін.²⁵ Слід зауважити, що Ю.Л. Панейко намагається ґрунтовно дослідити специфіку адміністративних процедур («адміністративне поступування») та обґрунтувати доцільність кодифікації відповідних норм, що узгоджується з положеннями сучасної вітчизняної адміністративно-правової науки, присвяченими адміністративним процедурам і проекту Адміністративно-процедурного кодексу України (наприклад, роботи С. Ківалова, Л. Білої-Тіунової, О. Кузьменко, О. Миколенка, О. Картузової, А. Осадчого та ін.)²⁶. Зацікавленість викликають підходи Ю.Л. Панейка до дослідження адміністративних актів як «дій адміністративних органів, що змагають до регулювання індивідуальної адміністративної справи»²⁷, із розподілом їх за різними критеріями («зверхні», «акти піклування», «деклараторні», «конститутивні», «акти-надання», «акти-дозволи», «акти-затвердження», «акти-номінації» тощо), за виокремленням вимог щодо їхньої правомірності («правосильності»); «усунення їх хибностей» (як «засадничо неважких», так і «зрушмих»). Варто зазначити, що більшість положень цілком узгоджуються з наявними положеннями сучасної вітчизняної адміністративно-правової науки (наприклад, роботи В. Тимошука, Р. Мельника, В. Бевзенка, В. Галуцька, С. Стеценка та ін.). Більше того, сформульовані Панейком положення відносно адміністративного розсуду («свобідної оцінки») як «свободи руху адміністративних влад під час дроблення висновків зі змісту правової норми щодо її застосування до конкретного стану»²⁸, його різновидів (з акцентом на існування такого виду, який безпосередньо пов'язаний з «інтерпретацією правової норми», що повністю узгоджується із сучасним доктринальним розумінням інтерпретаційного (оціночного) адміністративного розсуду), «критеріїв та меж свободної оцінки» можна вважати такими, що в пов-

²⁰ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

²¹ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

²² Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

²³ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

²⁴ Мельник Р. Система адміністративного права : [монографія] / Р. Мельник. – Х. : Вид-во Харків. у-ту внутр. справ, 2010. – 298 с. ; Загальне адміністративне право : [підручник] / Гриценко І., Мельник Р., Пухтецька А. та ін.; за заг. ред. І. Гриценко. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – С. 70–73.

²⁵ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

²⁶ Кузьменко О. Теоретичні засади адміністративного процесу : [монографія] / О. Кузьменко. – К. : Атіка, 2005. – 352 с. ; Миколенко О. Теорія адміністративного процедурного права : [монографія] / О. Миколенко. – Х. : Бурун Книга, 2010. – 336 с.

²⁷ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

²⁸ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

ному обсязі узгоджуються з положеннями сучасної вітчизняної теорії адміністративного розсуду, що свідчить про далекоглядність Ю.Л. Панейка.

В умовах активізації участі громадськості в управлінських (зокрема публічних) процесах, пошуку оптимальних форм такої участі, прийняття численних нормативно-правових актів, які фіксують відповідні засади участі, варто звернути увагу на те, що в роботах Ю.Л. Панейка можна знайти положення, присвячені цьому питанню. При цьому їхній зміст є цілком актуальним і для сучасних державотворчих та правотворчих процесів (участь в управлінні «професійних, господарських, культурних, віросповідних товариств», «різних форм не територіального самоврядування»). Окрім того, в умовах децентралізації державної влади в Україні зацікавленість викликають і положення його робіт, в яких також висвітлюються ці питання. Зокрема, актуальними є положення, безпосередньо присвячені визначенню децентралізації як «такої системи організаційно-технічної адміністративної організації, яка не передбачає існування жорстких засад ієрархії, знаходження осередку та його урядників у центральному пункті, з тотальним підпорядкуванням нижчих органів вищим»²⁹, подвійного її значення як «органічної» (з розподілом державної території, з огляду на адміністративні цілі, на менші території, з провінційними або територіальними центрами) та «корпораційної» (власної, питомої) децентралізації (зі створенням локальних самоврядних одиниць, які службово не підпорядковані центральній владі), а також виділенням її специфічних ознак, які дозволяють «звернути увагу на локальні умови й примінитися до них», «уникнути нахилу центральної влади вирішувати справи в шаблонований спосіб так, наче те саме рішення за всяких умов мало б бути добрим», «прискорити вирішення будь-яких локальних питань адміністрації»³⁰.

Доцільно звернути увагу й на підхід Ю. Панейка до обґрунтування потреби існування нагляду за самоврядуванням (з урахуванням його особливого підходу до самого розуміння самоврядування), оскільки будь-який самоврядний орган легко може «переступити» свій законний обсяг діяльності, перевищити межі дозволеного. Задля усунення цього Ю.Л. Панейко пропонує запровадити: 1) адміністративний нагляд, що здійснюється «надзірними інституціями», «надзірними суб'єктами» й зорієнтований на перевірку «легальності та доцільності» адміністрації з «наявністю фахово освіченого й високоетичного персоналу» та «відповідною організацією»; 2) судово-адміністративний нагляд (адміністративне судівництво), покликаний вирішувати спірні питання («адміністративні справи»), т. зв. нагляд з боку адміністративного суду. Аналіз робіт науковця дозволяє з упевненістю стверджувати, що положення стосовно розуміння нагляду, його ознак, різновидів, характеристики особливостей суб'єктного складу, проблем ефективності цілком узгоджуються з положеннями сучасної адміністративно-правової науки (наприклад, роботи О. Андрійко, В. Гарашука, О. Рябченко, Н. Писаренко, Д. Лученка, В. Колпакова та ін.). Можна стверджувати, що сформульовані Панейком ще в XX ст. положення відносно різновидів адміністративних справ, проблем їх розгляду не втрачають свого значення й сьогодні та можуть розглядатися як невід'ємна складова частина сучасної вітчизняної адміністративно-правової науки.

Варто звернути увагу на те, що Ю.Л. Панейко надавав неабиякого значення дослідженню проблем публічної служби, публічних службовців, звертаючи увагу на важливість дотримання вимог щодо кадрового й етичного забезпечення процесу походження публічної служби. Він неодноразово зазначав, що для публічного службовця важливо бути високоосвіченим щодо своєї професійної діяльності, а також етичним, оскільки «неетичний фахівець є шкідливіший за етичного, бо в такого службовця надуживання спритніші й тяжчі до викриття»³¹. Ці ж положення детально висвітлені в роботах сучасних вітчизняних учених-адміністративістів, які поглиблено досліджують проблеми службового права (наприклад, роботи Ю. Битяка, Л. Білої-Тіунової, Р. Мельника, Т. Аніщенко, О. Задихайло та ін.³²), а також є невід'ємною складовою частиною сучасної теорії публічної служби, що знов-таки підтверджує актуальність та практичну значимість доробку професора Панейка. Цікавість викликають роздуми Юрія Луквича стосовно призначення поліції, особливостей правового регулювання засад її діяльності, видів поліцейської діяльності з виокремленням

²⁹ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

³⁰ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

³¹ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

³² Битяк Ю. Державна служба в Україні : організаційно-правові засади : [монографія] / Ю. Битяк. – Х. : Право, 2005. – 304 с. ; Аніщенко Т. Джерела службового права : поняття, види / Т. Аніщенко // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 1. – 89–98 ; Задихайло О. Щодо проблеми визначення категорії «публічна служба» в законодавстві України / О. Задихайло // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 143–146.

специфіки діяльності окремих її інституцій (підрозділів у сучасному розумінні), у тому числі й щодо застосування примусових заходів («посереднього примусу», «безпосереднього примусу» – усунення перепон, обмеження особистої свободи, входження до приміщення, заходів, щоб викликати позитивні дії в публічному інтересі, дій щодо речей тощо), що й дозволяє простежити певну схожість (хоча й з урахуванням особливостей історичного підходу до їх формулювання Ю.Л. Панейком) із положеннями сучасної вітчизняної адміністративно-правової науки стосовно цього питання, положеннями теорії сучасного поліцейського права, яке пропонується розглядати в якості підгалузі адміністративного права (наприклад, роботи М. Лошицького, О. Проневича, Т. Мінки, Р. Миронюка та ін.³³).

Ці та багато інших положень, сформульовані Ю.Л. Панейком ще в ХХ ст., завдяки ґрунтовності підходу й унікальності методики дослідження питань є цінними для сучасної української адміністративно-правової науки, що зумовлює потребу визнання цієї методики невід'ємною складовою частиною «золотого наукового запасу» адміністративного права, подальшого її дослідження та врахування в умовах сучасних реалій, якомога більшого залучення для ознайомлення з нею зацікавленої наукової громадськості задля «належного оцінювання історичної, наукової, прикладної цінності праць Юрія Панейка, відкриття її для сучасної української спільноти»³⁴, а також визнання його вагомої ролі в розвитку адміністративно-правової науки. Узагалі слід зазначити, що Ю.Л. Панейко написав велику кількість робіт, серед яких «Теоретичні основи самоврядування» (1963 р.), «Організація державного управління в аграрній сфері» (1928 р.), «Значення самоврядування для організації держави» (1928 р.), «Нарис польського адміністративного права» (1929 р.), «Комунальне самоврядування в Швейцарії» (1931 р.), «Реформа адміністрації та адміністративного права» (1932 р.), «Методологічні засади в позитивно-правовому дослідженні поняття самоврядування» (1935 р.), «Ідея правоздатності й закон про адвокатуру» (1939 р.), «Польське право комунікацій» (1938 р.), «Етичні моменти в державному житті» (1948 р.), «Наука адміністрації й адміністративного права» (1949 р.), «Конституційна криза Німецької Федеральної Республіки» (1953 р.) та ін. Проте українській науковій правничій спільноті ці роботи майже невідомі насамперед через відсутність можливості протягом досить тривалого часу ознайомитися з їхнім змістом, а також через те, що більшість праць написана польською мовою.

Значну увагу професор Панейко приділяв підготовці наукових кадрів. Саме на т. зв. «Мюнхенський період» його життя припадає активне керівництво дослідженнями молодих науковців-магістрів (магістерків) та докторантів (докторатів). При цьому аналіз тематики їхніх наукових робіт свідчить про досить широке коло різноманітних питань, які потрапили в їхнє поле зору, поглиблено ними досліджувалися. Слід згадати роботи Л. Абердама «Проблеми нагляду й контролю в системі адміністрації та самоврядування» (1966 р.), О. Бойчука «Делікт содомій в німецькому карному праві» (1949 р.), Л. Погорілого «Непослух і законність наказів та розпоряджень в американському військовому праві» (1959 р.), Б. Стукала «Публічна служба» (1950 р.), І. Гвоздя «Федералізм і адміністративне право СРСР» (1968 р.), Я. Дзіндри «Проблеми меж компетенції адміністрації правління й самоврядування» (1952 р.), Є. Котика «Признане у Великій Хартії право на законмірний спротив – предтеча парламентаризму в Англії» (1952 р.), О. Теслюка «Кара смерті з погляду абсолютної та релятивної теорії кари» (1950 р.) та ін.³⁵ Ю.Л. Панейко завжди підтримував молодих науковців, у тому числі й матеріально. «Деколи це йшло або через якусь допомогову установу, або під приводом стипендії чи диспозитивних фондів. Передумовою його особистої матеріальної допомоги була, з одного боку, чесність потребуючого, а з другого – абсолютна таємниця»³⁶.

Більшу частину свого життя професор Панейко присвятив університетській праці. Аналіз наявних джерел дозволяє з упевненістю стверджувати, що він був яскравим прикладом педагога, який пишався своєю працею, дружніми стосунками зі студентами, одночасно був вимогливим та справедливим до них. Він «впливав на молодих людей не тільки своїм прикладом, але й відповідним, заздалегідь продуманим «стратегічним планом», що зумовлювало органічне поєднання його відносини зі студентами як «у мурах високої школи», так і «у позаслужбові години». Він сам дуже часто зазначав: «Педагог – це немов огорожник, що ходить по квітучому городі людських душ: тут підіпре цвіт, там вирве бур'ян, а коли зустрине якусь

³³ Лошицький М. Концептуальні підходи до діяльності поліції / М. Лошицький // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 1. – С. 19–24 ; Проневич О. Функції поліції (міліції) : нормативно-доктринальна інтерпретація / О. Проневич // Право і безпека. – 2010. – № 4. – С. 141–146.

³⁴ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

³⁵ Український Вільний Університет / Universitas Libera Ucrainensis : 1921-2011 / упорядники Уна Пауке, Микола Шафовал, Роман Яремка. Серія : Varia. ч. 56. – Мюнхен, 2011. – 828 с.

³⁶ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

добру відміну – огортає її особливою опікою й чутливістю»³⁷. Він зосереджувався на вихованні студіюючої молоді, особливій опіці над талановитими студентами, «не тільки на передачі фахових відомостей, а й формуванні повноцінної людини»³⁸. Уже на той час Ю.Л. Панейко вмів використовувати інноваційні форми й методи навчання майбутніх юристів: упроваджував вправи з розподілом ролей між студентами, у такий спосіб ілюструючи юридичну практику, це допомагало «втягати» від студентів засвоєні ними знання, домогтися логічності, оригінальності мислення, корегування їхніх спрямувань³⁹. Саме такі форми й методи навчання забезпечували набуття студентами навичок майбутньої практичної фахової діяльності, підвищення рівня конкурентоспроможності майбутніх юристів у правничому середовищі. Це було важливим і на той час, і не втрачає своєї актуальності й в умовах реформування сучасної юридичної освіти з розробкою проектів стандартів юридичної освіти та впровадженням інноваційних форм і методів навчання, зорієнтованих на практичну підготовку майбутніх фахівців. Ю.Л. Панейко вже на той час усвідомлював значення саме практичного складника підготовки майбутнього фахівця, максимально забезпечував його досягнення. Це й зумовлювало шалену популярність його семінарських вправ у студентському середовищі. Його семінари, як зазначається в наявних джерелах, «були одними з найкращих протягом дотеперішньої історії Українського Вільного Університету»⁴⁰. Студенти глибоко поважали Ю.Л. Панейка, активно відвідували лекції, ґрунтовно готувалися до будь-яких занять, зустрічей, особливо до іспитів, урахувавши те, що Юрій Лукич вважався «найгострішим іспитовцем», і отримати в нього оцінку «задовільно» було дуже важким завданням. Студент, отримавши оцінку «задовільно» від професора Ю.Л. Панейка, дуже пишався нею.

Неабияким є внесок Ю.Л. Панейка і як організатора юридичної освіти. Досвід роботи деканом, ректором, проректором дозволив йому досконало вивчити питання організації юридичної освіти, виявити її проблеми, сформулювати пропозиції щодо їх вирішення та сконцентрувати свої зусилля на практичній реалізації цих пропозицій, використовуючи свій авторитет в освітянському середовищі. Як уже зазначалося, він декілька разів обирався деканом факультету права та політичних (соціальних) наук Віленського (Вільнюського) університету (1931–1934 рр.), ректором (1948–1949 рр., 1949–1950 рр.; 1961–1962 рр. – у 75-річному віці), проректором (1950–1951 рр.) Українського Вільного Університету, що було виявом загальної поваги, авторитету, які він здобув завдяки своїм організаторським здібностям, «розумному підходу до поставлених проблем», високому професіоналізму. Саме протягом двох каденцій ректорства Юрія Панейка Український Вільний Університет у 1950 р. було офіційно визнано «як високу школу з правом надавання наукових ступенів»⁴¹, як «рівнозначну з німецькими державними університетами вищої освіти установу» (Указом № XI 60710 Баварського державного міністерства освіти й культури було видано дозвіл на роботу приватної вищої школи з правом промоції та габілітації). Як зазначається в більшості історичних, енциклопедичних, довідникових джерел, «авторитет Українського Вільного Університету як високої школи з правом надавання наукових ступенів стоїть високо, бо високим авторитетом користується в міжнародних наукових колах його ректор, професор Юрій Панейко»⁴². Саме завдяки Ю.Л. Панейку університетська установа стає академічним центром, головною властивістю якого була і є наявність конкурентних думок щодо організації, вимог, напрямів і перспектив розвитку⁴³. Академічна свобода, академічна мобільність, автономія навчальної інституції, практичний складник навчального процесу як базовий у підготовці конкурентоспроможних студентів, а в подальшому – випускників, високий рівень професійної підготовки учасників навчально-виховного процесу, їх «партнерські відносини», критичне мислення, різностороння фахова дискусія – ось далеко не вичерпний перелік тих базових положень, які, на думку Ю.Л. Панейка, повинні формувати фундамент організації університетської, у тому числі юридичної, освіти. Як бачимо,

³⁷ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

³⁸ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

³⁹ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

⁴⁰ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

⁴¹ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

⁴² Панейко Юрій Лукич // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8%D1%87.

⁴³ Колпаков В. Юрій Панейко : парадигма для сьогодення / В. Колпаков // Історія вітчизняного та європейського адміністративного права та процесу : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. І. Гриценка. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – 2017. – С. 118–121.

вони повністю корелюються з пріоритетними положеннями проекту Концепції реформування української юридичної (правничої) освіти, що дозволяє говорити про далекоглядність професора Панейка й у цьому питанні та про доцільність урахування його освітянського доробку (освітянської спадщини) у процесі реформування вітчизняної юридичної освіти, починаючи з пошуку її оптимальної моделі, підготовки концептуальних документів, змістовного наповнення й організаційно-методичного забезпечення.

Досить активною була участь Ю.Л. Панейка в громадському житті: він був дійсним членом Української Вільної Академії Наук і головою її секції права й державно-політичних наук, дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка, належав до Польського наукового товариства в Вільні (Вільнюс). У джерелах можна зустріти спогади його колег про кураторство професором Панейком студентських корпорацій, громадських та церковних комітетів (наприклад, він виконував обов'язки голови Комітету будови української католицької церкви в Мюнхені)⁴⁴.

Юрій Лукич Панейко – досить неординарна особистість. З дитинства він захоплювався мистецтвом, вдало копіював роботи відомих майстрів (наприклад, «Створення людини» Мікеланджело), влаштовував цікаві імпрези, урочистості, інавгурації, святкові зустрічі зі студентами, підготував чимало статей про виховання, красу, поетів, малярів, музик тощо⁴⁵, а саме: «Краса й людина (1951 р.)», «Вольфганг Амадеус Моцарт» (1956 р.), «Різдвяна містерія» (1952 р.), «Коли дзвонять недільні дзвони» (1956 р.), «Бетховен-людина» (1957 р.), «Ідея вічного миру» (1959 р.), «Гуманність і християнство» (1957 р.), «Завдання професора університету» (1965 р.), «Леонардо да Вінчі» (1952 р.), «Проповідник у пустелі» (1953 р.), «Шлях до вічної правди» (1956 р.), «Шляхи активної гуманності» (1961 р.), «Уклін вдячності» (1961 р.) та ін. Усе це підтверджує його унікальність, те, що «маємо <...> справу не тільки з великим ученим, але й із неабияким педагогом, людиною, вихованою на гелленістичних ідеалах, естетом і любителем гармонії»⁴⁶.

Анотація

У статті висвітлюються біографічні матеріали, результати наукових досліджень та педагогічної діяльності вченого-адміністративіста XIX – XX ст. Юрія Лукича Панейка. Незважаючи на унікальність його наукової та освітянської спадщини, вона й до цього часу залишається майже невідомою для української фахової наукової спільноти. У статті увага зосереджується на тому, що професор Панейко ґрунтовно досліджував численні інститути адміністративного права, сформулював цілу низку положень, які не втрачають своєї актуальності й до сьогодні, що дозволяє розглядати їх в якості невід'ємної складової частини сучасної вітчизняної адміністративно-правової науки. Юрій Лукич Панейко обґрунтував доцільність упровадження в галузевий фаховий термінологічний ряд терміна «публічна адміністрація», ґрунтовно досліджував організаційно-правові та функціональні аспекти публічного адміністрування, запропонував авторську дефініцію актів адміністрування, перелік їхніх ознак та видове розмаїття, зосередив увагу на виокремленні критеріїв та меж їх правомірності. ґрунтовними є результати наукової роботи професора Панейка щодо з'ясування сутності, призначення публічної служби, її ефективності, етичних засад публічної служби, прояву адміністративного розсуду, визначення його видів та меж. Зацікавленість викликає його науковий доробок щодо розуміння сутності поліції, поліцейської діяльності, правових засад застосування примусових заходів під час здійснення останньої. Достатньо прогресивними для свого часу та такими, що не втрачають своєї актуальності й в умовах сьогодення, можна вважати його роботи, присвячені проблемам адміністративного судочинства. Усе це дає підстави сформулювати висновок про вагомий роль вченого в формуванні вітчизняної адміністративно-правової науки, унікальність його наукової спадщини. Значним є внесок Ю.Л. Панейка й в організацію юридичної освіти, урахування його досвід педагогічної й організаторської діяльності, впровадження інноваційних форм і методів підготовки майбутніх юристів, популяризацію української юридичної освіти за кордоном. У статті аналізуються положення його численних робіт, висвітлюються унікальні риси особистості, обґрунтовується доцільність подальшого дослідження його наукового й освітянського доробку.

⁴⁴ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

⁴⁵ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

⁴⁶ Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.

Summary

The article highlights biographical materials, scientific results and results of educational work of administrative specialist of XIX-XX century Yurii Lukych Paneiko. Regardless of a uniqueness of his scientific and educational heritage, it is still almost unknown for Ukrainian professional scientific society. The article pays attention to the fact that Prof. Paneiko thoroughly studied numerous institutions of administrative law, formulated a set of statements, which are still today on top of the relevancy that allows considering them as an integral component of modern national administrative legal science. Yurii Lukych Paneiko grounded an appropriateness of introduction into the sectoral professional terminological range of a term “public administration”, soundly studied organizational legal and functional aspects of public administration, proposed the author’s definition of acts of administration, list of their features and diversity, focused attention on a distinguishing criteria and borders of their legality. Substantial are the results of a scientific work of Prof. Paneiko concerning the determination of essence, purpose of public service, its efficiency, ethic foundations of public service, manifestation of administrative discretion, determination of its types and borders. Interested is also his scientific result on the understanding of the essence of police, police practice legal foundations of application of compulsory measures during the latter. His works devoted to the problematic issues of administrative legal proceedings are considered today as such that are innovative enough and on top of their relevancy. All this gives grounds to make a conclusion about its important role in the formation of the national administrative legal science, uniqueness of his scientific heritage. Also significant is the contribution of Yu.L. Paneiko to the organization of juridical education, taking into account his experience of educational and organizational activities, introduction of innovative forms and methods of training future lawyers, popularization of Ukrainian law education abroad. The work analyzes theses of his numerous works, highlights unique traits of the personality, and grounds an appropriateness of further research of his scientific and educational work.

Використана література:

1. Тетерук С. Знання в Європі й невідомий в Україні / С. Тетерук // Віче. – 2007. – № 11. – С. 4–7.
2. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі : В. Бевзенко, І. Коліушко, О. Радишевська, І. Гриценко, П. Стецюк. – К. : ВД «Дакор», 2016. – 464 с.
3. Мельник В. Вступне слово для учасників Міжнародної наукової конференції «Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування» (листопад 2016 року, Львів) / В. Мельник // Конституційні та адміністративно-правові традиції публічного адміністрування : українські та польські правознавці актуалізують науковий доробок Юрія Панейка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.lnu.edu.ua/en/news/category/ewents/page/181>.
4. Стецюк П. Юрій Панейко (1886–1973) / П. Стецюк // Вибори та демократія. – 2005. – № 3 (5). – С. 50–53.
5. Панейко Юрій Лукич // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8%D1%87.
6. Андрусак Т. Панейко Юрій / Т. Андрусак // Мала енциклопедія етнодержавознавства / відп. ред. Ю. Римаренко. – К., 1996. – С. 873
7. Панейко Ю.Л. // Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / редкол. : Ю. Шемшученко (голова) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2002. – Т. 4 : Н-П. – С. 418–419.
8. Ключковський Ю. Передмова // Панейко Юрій. Теоретичні основи самоврядування. – Львів : Літопис, 2002. – С. 5–11.
9. Стецюк П. Слово про професора Панейка / П. Стецюк // Республіканець. – 1993. – № 4. – С. 16–17.
10. Стецюк П. Юрій Панейко (1886–1973) / П. Стецюк // Вибори та демократія. – 2005. – № 3 (5). – С. 50–53.
11. Колпаков В. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : [навч. посіб.] / В. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
12. Школик А. Порівняльне адміністративне право : [навч. посіб. для юридичних факультетів та факультетів міжнародних відносин] / А. Школик. – Львів : ЗУКЦ, 2007. – 308 с.
13. Гурковський М. Реєстраційна діяльність публічної адміністрації : організаційно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право ; адміністративний процес ; інформаційне право» / М. Гурковський. – Львів : Львів. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 16 с.
14. Коломоєць Т. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України» : [навч. лекція] / Т. Коломоєць, В. Колпаков. – К. : Ін Юре, 2014. – 240 с.

15. Пухтецька А. Європейські принципи адміністративного права та європейський адміністративний простір / А. Пухтецька. – К. : Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – 240 с.
16. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. В. Тимощука, А. Школика. – К. : Конус-Ю, 2007. – 735 с.
17. Лукашенко А. Особливості повноважень органів самоорганізації населення як спеціальної форми демократії в Україні / А. Лукашенко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 88–93.
18. Крестева Ю. Інститут місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ю. Крестева ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2002. – 185 с.
19. Скороход О. Правові засади самоврядування у містах з особливим статусом (на прикладі країн ЄС) / О. Скороход // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4. – С. 166–172.
20. Мельник Р. Система адміністративного права : [монографія] / Р. Мельник. – Х. : Вид-во Харків. у-ту внутр. справ, 2010. – 298 с.
21. Загальне адміністративне право : [підручник] / за заг. ред. І. Гриценка. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – С. 70–73.
22. Кузьменко О. Теоретичні засади адміністративного процесу : [монографія] / О. Кузьменко. – К. : Атіка, 2005. – 352 с.
23. Миколенко О. Теорія адміністративного процедурного права : [монографія] / О. Миколенко. – Х. : Бурун Книга, 2010. – 336 с.
24. Битяк Ю. Державна служба в Україні : організаційно-правові засади : [монографія] / Ю. Битяк. – Х. : Право, 2005. – 304 с.
25. Аніщенко Т. Джерела службового права : поняття, види / Т. Аніщенко / Адміністративне право і процес. – 2013. – № 1. – 89–98
26. Задихайло О. Щодо проблеми визначення категорії «публічна служба» в законодавстві України / О. Задихайло // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 6. – С. 143–146.
27. Лошицький М. Концептуальні підходи до діяльності поліції / М. Лошицький // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 1. – С. 19–24.
28. Проневич О. Функції поліції (міліції) : нормативно-доктринальна інтерпретація / О. Проневич // Право і безпека. – 2010. – № 4. – С. 141–146.
29. Український Вільний Університет / Universitas Libera Ucrainensis : 1921–2011 / упорядники Уна Пауке, Микола Шафовал, Роман Яремка. Серія : Varia. ч. 56. – Мюнхен, 2011. – 828 с.
30. Колпаков В. Юрій Панейко : парадигма для сьогодення / В. Колпаков // Історія вітчизняного та європейського адміністративного права та процесу : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. І. Гриценка. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – 2017. – С. 118–121.

Тетяна Коломоєць,
доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету
Запорізького національного університету,
заслужений юрист України